

הישיבה המאתיים שלושים ותשע (רלט)

ביום כ"ה באדר התשנ"ח (23 במארס 1998) בשעה 15.00, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים ארי אבנר, עוזי אורנן, משה אזר, שרגא אירמאי, אילן אלדר, אהרן אמיר, זאב בן-חיים, משה בר-אשר (יו"ר), גדעון גולדנברג, שולמית הראבן, אברהם טל, אבנר טריינין, יוסף יהלום, ישראל ייבין, אהרן מירסקי, גד בן-עמי צרפתי, מנחם צבי קדרי, יהודה רצהבי; החברים-היועצים אפרים חזן, אברהם יבין, קציעה כ"ץ, יהודה פליקס, מנחם קיסטר, שמעון שרביט; עובדי המזכירות המדעית: גבריאל בירנבאום, רונית גדיש, עינת גונן, קרן דובנוב, צביה זמירי, מלכה זמלי, רחל סליג; סמדר ברק ממכון מזי"א; עובד לשכת חיפה רון אירמאי; יועצת הלשון ברשות השידור רות אלמגור-רמון.

- סדר היום:**
- א. ארבעה כרכים בסדרה מקורות ומחקרים
  - ב. בחירת ועדה לבחינת סגולות מועמדים לאקדמיה
  - ג. מקרא הודעה
  - ד. דין וחשבון על הנעשה במפעל המילון ההיסטורי
  - ה. ענייני דקדוק: ניקוד תעוזה; צורת הנסמך של מסקנה; צורת הנפרד
  - ו. אישור הודעת ועדת הדקדוק

א. ארבעה כרכים בסדרה מקורות ומחקרים

מ' בר-אשר: אני מתכבד לפתוח את הישיבה, ותחילה אני מבקש לברך את חבר האקדמיה עמוס עוז על זכייתו השנה בפרס ישראל. לפי התקנון, אנו מודיעים בזאת למליאה על ארבעת הכרכים ה-ח בסדרה מקורות ומחקרים:

1. מקורות ומחקרים ה – אסופת מאמריו של פרופ' חיים רבין, בשיתוף מוסד ביאליק
2. מקורות ומחקרים ו – המסורה הבבלית, יוסף עופר, בשיתוף הוצאת מאגנס
3. מקורות ומחקרים ז – שמות מקומות עתיקים שנשתמרו בפי הערבים בארץ – הבחינה הלשונית, יואל אליצור, בשיתוף יד יצחק בן-צבי

4. מקורות ומחקרים ח – ספר ההשגה לר' יונה אבן ג'נאח, דוד טנא, בשיתוף מוסד ביאליק.
שיתופם של שלוש הוצאות ספרים ושל גורמים פרטיים בהוצאת הכרכים האלה משחרר את האקדמיה מעול כבד של הוצאות. בדרך זו אפשר לה לאקדמיה להפיק את ארבעת הכרכים בתקופה מתקבלת על הדעת.

ב. בחירת ועדה לבחינת סגולות מועמדים לאקדמיה

מ' בריאשר: בקרוב תזומן ישיבת חברים שתיועד לבחירת חברים וחברים-יועצים לאקדמיה, ואני פונה לחברים להציע מועמדים. דרושים לנו במיוחד חברים-יועצים, אבל כמובן אפשר וצריך להגיש גם הצעות למועמדים לחברות מלאה. לכל מועמד מוצע יש לצרף חתימות של שלושה חברים מלאים.
המליאה מתבקשת לאשר את ההרכב המוצע של הוועדה לבחינת סגולות המועמדים: מ' אזר, א' טל (יו"ר), א' טריינין, גב"ע צרפתי, מ"צ קדרי.
נבחרה הוועדה לבחינת סגולות המועמדים בהרכב הזה: משה אזר, אברהם טל (יו"ר), אבנר טריינין, גד בן-עמי צרפתי, מנחם צבי קדרי.

ג. מקרא הודעה

מ' בריאשר: האד' גולדנברג ביקשני למסור הודעה למליאה, וזה לשונה:

חברים שלחן באים בעקבות העתק מכתביו של האד' אורן שנשלחו לפני שבועות מספר לחברי האקדמיה. במכתבים הוזכרו חילופי דברים לא נעימים בין האד' אורן ובין האד' בלאו, עורך לשוננו, בקיץ האחרון. באחד המכתבים נזכר גם שמי כמי שהיה עד לדברים, ועל כן אני רואה לעצמי חובה להעמיד את חברי האקדמיה על החקשר הכללי למשלוח המכתבים ולמסור להם על הפרשה מיידע אשר הוצנע מהם. הרקע לתקרית היה דחייתו של העורך מאמר ששלחה אשת אורן לפרסום בלשוננו. בדחיה זו תלה אורן את החלטתו שלא לשלוח מאמרים משלו ללשוננו במעין סולידריות משפחתית. במכתבים שהגיעו לחברי האקדמיה לא נזכרה העובדה שבעת הפצתם שלחה אשת אורן מאמר נוסף אל עורך לשוננו. הפנייה אל חברי האקדמיה – ובה מראית עין של חרם על לשוננו ודרישה להדחת העורך – נראית אפוא לכאורה כאיום מרומז על האד' בלאו פן יעז לשוב ולדחות מאמר מפרי עטה של אשת אורן. הפעלת לחץ על עורך כתב-עת היא מעשה שלא ייעשה, וראוי לחשפו.

אני מבקש רק להוסיף שעוד לפני פרוץ הפרשה ביקשתי את האד' בלאו להמשיך

לכהן כעורך לשוננו שלוש שנים נוספות. הוא נענה לבקשה, ואין כל כוונה לשנות את ההחלטה. הדברים אשר נרמזו במכתבים נבדקו, והתברר שכל המאמרים שמדובר בהם, הועמדו לקריאתם של קוראים אחרים שחיוו דעתם בעניין. אשר לוויכוח הקשה בין שני החברים, אני – ככל אדם אחר – מצר עליו.

ד. דין וחשבון על הנעשה במפעל המילון ההיסטורי

מ' בראשון: בישיבה רלו שמעה המליאה סקירה על עבודת המזכירות המדעית. היום נאזין לדיווח מפיו של האד' טל על הגדול שבמפעלי האקדמיה, מפעל המילון ההיסטורי.

א' טל: אקדים תחילה מילים מספר על ההיסטוריה של המילון ההיסטורי. סמוך לכינונה של האקדמיה ללשון העברית, בשנת התשי"ג, יזם נפתלי הרץ טור-סיני, נשיא האקדמיה, דיון ברעיון הישן של ייסוד מילון היסטורי ללשון העברית. בשנת התשי"ד כללה מליאת האקדמיה בתכנית מפעליה את כינונו של מילון היסטורי ללשון העברית. ההכנה להקמת המפעל החלה בשנת התשי"ט. הקמתו וניהולו הופקדו בידי פרופ' זאב בן-חיים, ומאז ועד לשנת התשנ"ג הוא עמד בראש המפעל, הגה את דמותו ותדמיתו, והוליכו אל המקום שהוא מצוי בו כיום. על מתכונת המילון ההיסטורי כתב בן-חיים בלשוננו כג. בין היתר כתב:

עלינו לראות את "המילון ההיסטורי ללשון העברית" כמפעל קבוע, ולא כמפעל לפעם אחת, אף שפעם זו עשויה להתמשך שנים הרבה, ומתוך ראייה זו עלינו לבנות את כרטסת-ההבאות בשיטה, הנותנת אפשרות לקיים את הכרטסת במצב אקטואלי ונוח לשימוש בכל זמן. דומה הדבר לקאטאלוג של ספרייה בצורת כרטסת הגדל עם גידול אוצר הספרים שבספרייה, והוא לעולם אקטואלי. (עמ' 118)

מוקף חבר עובדים שאסף בשקידה, קבע בן-חיים את אמות המידה לקליטת החומר, לעיבודו, ואף השתית את העבודה על מסד של אמצעים מודרניים שאיש לא ראה אז להשתמש בהם. במרוצת הימים בנה את הארכיון הראשון של הלשון העברית לצורך המילון, אך לא לצורכו בלבד. הארכיון נועד לשמש יסוד לחיבור המילון, שממנו ישאבו מחברי המילון את כל הנחוץ להם לכתיבת הערכים. המילונאי המודרני מעוניין בנתונים העולים בכמותם ובאיכותם על הנתונים שעמדו לרשותו של המילונאי בעבר; הוא מבקש להכיר את הקומבינטיוריקה של המילה, כלומר אילו הן המילים שהיא נוטה להתקשר עמן; הוא מבקש להכיר את שכיחותה של המילה בסוגי הספרות השונים ובדרכי ההתבטאות לגוניהן; ומפני שהוא מילונאי הנותן דעתו לתולדותיה של המילה ושל הביטויים שהיא נתונה בהם, הוא זקוק למידע על תפוצתה בתקופותיה של הלשון, על שכיחות תפוצתה ברובד מן הרבדים ועל עוד כהנה וכהנה סביבות תחביר וצורות

מורפולוגיות בזמניהן ובסוגי ספרותן. את כל הנתונים האלה חייב הארכיון להציג לפני המעיין באחת.

תכנית המתאר של המילון שהציב בן-חיים היא בתה של תכנית-אב שהגה ושגבולותיה נפרסו הרחק מעבר לצורכי המילון עצמו. שכן אותו ארכיון לאומי של הלשון העברית בנוי כך שישמש את חוקרי הלשון ואת לומדי דרכיה שמחוץ למעגל מחברי המילון. חוקרי יצירות ההלכה, הפיוט והשירה, ההגות והספרות החדשה, לכל אלה תהיה גישה אל מה שעובדי המילון אספו וביירו וניפו ומיינו והעמידו לפניהם: מסד נתונים גמיש הנענה לכל סוגי החיפוש. מקל וחומר חוקרי הלשון, המבקשים להכיר את העברית מכל זווית ראייה. הללו ימצאו עזר רב בנתוני הארכיון. רבים מהם אמנם פונים אל האקדמיה בשאלות פרטיות, ואנו כמובן משתדלים להשיב להם. בקרוב – ועוד רגע קט אדבר על כך – נעמיד לרשותם מכשיר שייתן מענה לשאלותיהם. מדורי המילון ההיסטורי נחלקים לפי תקופות, ואני אדבר רק על מה שנעשה למן התשנ"ד.

א. המדור לספרות החדשה

בתקופה דגן הורחב מאגר הקונקורדנציות:

1. הותקנו במחשב כתבי מנדלי מן התקופה הראשונה ליצירתו, סיפורים, פובליציסטיקה ודברי הימים. עם אלה הושלם עיבוד כלל יצירתו של מנדלי, והוקמה קונקורדנציה של שישים ושניים חיבורים, ובהם כמיליון תיבות.
2. הותקן במחשב הרוימן הראשון של חיים הזז "ביישובו של יער".
3. הותקנו חיבורים מתקופת ההשכלה של משה מנדלסון, של ח"ו סלונסקי ושל שמשון הלוי בלוך.
4. הותקנו שמונים חיבורים של ש"י עגנון, ובהם קצת יותר משני מיליון וחצי תיבות. הם כוללים סיפורים, רומנים, איגרות, נאומים וכיו"ב.
5. הותקנו מחיבורי ברנר, המחזה "מעבר לגבולין" ותרגומו למחזה של גרהרט האופטמן "מיכאל קרמר".

לפי שעה הוקלדו במאגר הספרות החדשה של מפעל המילון ההיסטורי קצת יותר מחמש מאות חיבורים גדולים וקטנים, ובהם קרוב לשמונה מיליון תיבות. הקליטה במחשב, קריאת החומר המוקלט והגהתו הם השלב שלפני המיון. מן החומר הממוין ניתן לערוך רשימות קונקורדנציה ולהציג כל אחזור שהוא. מתוך החומר המוקלט הושלם העיבוד המילוני של כמאה וחמישים חיבורים, ובהם כשני מיליון וחצי תיבות. ברשימת היצירות והיוצרים שנקלטו במאגר מצויים בין השאר חיבורי הסופרים האלה: אחד העם, ביאליק – פרוזה ופובליציסטיקה, ברייניץ, ברנר, גנסיץ, הזז, לויזון, לילינבלום, מאפן, מנדלי, מנדלסון, סמולנסקיץ, עגנון, פיארברג ופרישמן.

בשנת התשנ"ד החליטה מערכת המילון ההיסטורי להתחיל בכתיבת מילון ליצירתו של מנדלי מוכר ספרים. הואיל והיצירה שלו הייתה נתונה לפנינו בשלמותה, עלה על הדעת להתנסות באמנות כתיבת מילון שהיקפו מוגבל, מילון למחבר אחד. גם מרכזיותו של מנדלי בהתהוות העברית החדשה תרמה לבחירה. בשנים התשנ"ד-התשנ"ו נתכנסו עובדי המדור התכנסויות סדירות לרוץ בדרכי בחירת החומר והצגתו. מסיבות שונות,

שחלקן תלויות במקורות הדלים של האקדמיה, הופסקה לפי שעה העבודה, וכוח האדם המצומצם שלה – ארבעה עובדים בסך הכול – עוסק בקליטת יצירות ובעיבודן.

ב. המדור לספרות העתיקה

במדור הזה מכונסות כל היצירות הכתובות עברית למן חתימת המקרא ועד לסוף תקופת הגאונים. מגמת המילון היא לזהות כל מילה הכתובה עברית מן התקופה העתיקה, ולהקים כאמור ארכיון לאומי של אוצר המילים של העברית כפי שהוא נתון בכתבי היד הטובים ביותר המצויים בספריות העולם. לשם כך פורסם ספר המקורות – קטלוג מקיף של כל הטקסטים, ובו פרטיהם, זמנם, סוגם הספרותי, מסירתם, מקום הימצאם, פרסומיהם וכיו"ב. זהו קטלוג ראשון בעולם של היצירה הספרותית העברית העתיקה. הוא הופיע בשתי מהדורות: בשנת התשכ"ג ובשנת התשל"ל. טבע רשימות מן הסוג הזה הוא חוסר הקביעות שלהן. ידיעותינו משתנות תדיר בעקבות המחקר, והקטלוג מתעדכן בהתאם בידי עובדי המילון, העוקבים אחר גילויים של מקורות בפרסומי החוקרים בעולם כולו. מן העדכונים הללו הלך ותפח ספר המקורות. כדי לעשותו גמיש, נגיש ונוח לקלוט את השינויים התכופים, הותקן ממנו מסד נתונים, וכיום המידע כולו עומד לרשותנו בלחיצת כפתור. זאת עבודת תשתית חשובה, והיא יכולה לשרת גם חוקרים מתחומי הספרות, האמנות, ההיסטוריה ועוד. לתועלת הכלל תודפס בקרוב מהדורה חדשה של הספר; גם זו כקודמותיה זמנית.

תחום אחר המשתנה בלי הרף הוא חקר מגילות ים המלח. קטעים מתפרסמים חדשים לבקרים ומגלים יצירות שלא ידענו עליהן קודם. אף פרסום חדש של מגילות שכבר נתפרסמו בעבר, ומתפרשות עכשיו פירוש חדש או נקראות קריאה חדשה באמצעים משוכללים יותר, מעשיר את אוצר המילים הידוע לנו של הלשון העברית העתיקה. דוגמה לכך היא מגילת המקדש, שפרסם אותה לאחרונה בקריאה חדשה אלישע קימרון. סוגי היצירות שעיבודן הסתיים הם אלה: כתובות, מטבעות ותעודות, מגילות מדבר יהודה (בסייג האמור), ספרות התנאים והאמוראים, התפילה והפיוט, ספרות הקראים, ספרי דקדוק ומסורה; בסך הכול כשישה מיליון תיבות, כאמור. בשלבי עיבוד שונים מצויה ספרות הגאונים, המקיפה קצת למעלה ממיליון תיבות. רוב החומר הרב הזה נותח לערכים מילוניים, ולערכים נקבעו השורשים והוראתם למען הבחן בין שורשים הומונימיים.

ביקשנו להתנסות בכתיבת מילון מצומצם בהיקפו, ולשם כך נבחרו בעלי החיים. המילון לבעלי החיים קטן ופשוט מצד הגדרות ערכיו, אף כי מצד הזואולוגיה יש פקפוקים לא מעטים באשר לזיהוי. מלאכת התשתית הופקדה בידי חוקר מעובדי המילון בעל רקע בזואולוגיה, אולם לצערי הלה עזב אותנו לטובת אחת האוניברסיטאות, ומלאכתו לא נסתיימה.

במסגרת עבודות התשתית הוחל בריכוז הביבליוגרפיה, לפי שעה בידי עובדת אחת. בשלב הראשון אנו מרכזים את מפתחות הספרים וכתבי העת שיש בהם דיונים לקסיקליים העשויים להועיל לכותבי הערכים. הללו יצורפו בשלב השני לערכים שבמחשב. כל תיבה וכל ערך יקושרו, לפי דרישת המשתמש, למראי המקום של הדיון בהם, ובהמשך אף תינתן תמצית הדיון.

תוצאות מלאכת המילון ההיסטורי מוצגות עתה בתקליטור, והפצתו תחל בשבועות הקרובים. גם בעבר הובאו הישגי המילון לשימוש הכללי: הספרות העברית למן חתימת המקרא ועד לסוף ימי התנאים הוצגה בצורת קונקורדנצייה. אולם הדפסת קונקורדנצייה הייתה עלולה להימשך זמן רב, ונפחה היה בו כדי להרתיע כל אדם: לפני עשר שנים היא השתרעה על פני 21,613 דפי מחשב גדולים. נסו נא לשער את מספר הכרכים של הקונקורדנצייה הזאת, אילו הודפסה. בן-חיים, עורך המילון, פרסם את כל החומר ב-105 דפי זיעור. התהליך היה יקר, והמשתמש נזקק למכשיר מיוחד כדי להגדיל את הדפים ולקרוא בהם, ובכל זאת נמכרה המהדורה כולה במהירות יחסית. התרומה לחוקרי הלשון הייתה גדולה מאוד.

אך יש לזכור שקונקורדנצייה – בין מודפסת בין מוקרנת – יש בה רק מעלה אחת – היא מרכזת את המידע על מילה מסוימת. אדם יכול למצוא את התיבה שהוא מחפש בכל ההקשרים. אם הוא מבקש תיבה נוספת, עליו לחפשה במקום אחר, ואין דרך לזווגן. אפשר, דרך משל, למצוא בקונקורדנצייה את כל הקשרי המילה דרך ואת כל הקשרי המילה ארץ, אך לא את הקשרי הצירוף דרך ארץ.

בשנים האחרונות נשתנו האמצעים ונשתכללו הכלים, והמילון ההיסטורי אמר לנצל את חסד האלקטרוניקה לשם הצעת הישגיו לכל המעוניין. ממאגרי המידע אפשר לקבל היום כל צירוף בכל צורה, בכל סדר ובכל הקשר; אדם יכול לקבל את כל התיבות במשקל מסוים או בבניין מסוים; הוא יכול לערוך את חיפושיו בכל המאגר או בחלק ממנו; לעבור מחיפוש תיבה לחיפוש הקשר וממנו לחיפוש צירוף, ואגב כך לקבל מידע ביביליוגרפי על היצירות שמצא בהן את מבוקשו; להעלות את הקטע כולו, את הדף או את הפרק ועוד ועוד.

ג. מדור ספרות ימי הביניים

אין עדיין מדור לספרות ימי הביניים. כדי להקימו בכוננתנו להכין תחילה קטלוג מקורות, כפי שנעשה עם כינונו של המדור לספרות העתיקה. לפי שעה מרוכזת העבודה בשירת ספרד. הוכנה כרטסת של מחברים, ועובד מדעי אחד טורח באיסוף החומר. בשנים האחרונות יגענו בהכנת ספר מקורות לספרות צפון אפריקה שנתחברה משנת 1391 לסה"נ ועד ימינו. צוות העובדים מתייעץ עם מלומדים ובקיאים בספרות זו. נסרקו ספרים על חכמי צפון אפריקה, נסרקו גם הספריות שיצירות היהדות הזאת מצויות בהן. בתחום הפיוט נעזר המדור בכרטסת המפורטת שהעמיד לרשותנו אפרים חזן. המקורות מסודרים לפי סוג הספרות, והספר מוכן לדפוס.

ד. מדור המחשוב

כל העבודה במילון ההיסטורי נסמכת על שירותי המדור הזה. בעבר היו עובדי המדור תלויים במחשב המרכזי של האוניברסיטה העברית, ובכל פעם שהיו בו שינויים, הוצרך גם המדור להתאים את עצמו אליהם. העבודה הייתה נפסקת לשם כך לחודשים רבים. זה שנתיים פועל המדור במסגרת חדשה. האקדמיה רכשה מחשב מרכזי משלה, ובנתה רשת המקשרת אותו לכל אחד מעובדי המילון ההיסטורי. בעבר נהגו העובדים להתקין את היצירות על הנייר ולהגיש את עבודתם למדור המיכון (זה היה שם המדור עד לא מכבר). אנשי המיכון היו מעבדים את החומר עיבוד מכני ומעבירים אותו למחשב

המרכזי של האוניברסיטה. שם היו מדפיסים אותו על נייר ומחזירים אותו לעובדי המילון להגהות, וחוזר חלילה, שהרי לעולם אין די בהגהה אחת. היום יכול העובד לשבת מול הצג ולתקן במישרין במאגר של האקדמיה.

במקביל פותחה במדור תכנה לאחזור מידע, המאפשרת לכל מחשב באקדמיה עיון בכל המאגרים, לפי צורכי העובד. עם זאת הקשר עם המחשב המרכזי של האוניברסיטה עדיין קיים לצורכי דואר אלקטרוני ולקיום האתר של האקדמיה באינטרנט. בקרוב ייוחד באתר גם מדור למילון ההיסטורי.

ה. תכניות לעתיד, קשיים וקושיות

לאחר סיום סריקת כל החומר לשם האחדה ולשם סילוק טעויות יעברו חלק גדול מן העובדים למלאכת העיבוד הלקסיקוגרפי למען העמדת ערכים למילון. הדברים ייסמכו על מה שלמדנו מן הערך "ערב", שיצא לאור בשנת התשמ"ד. ספר מקורות יופק לתקופת ימי הביניים המאוחרים למן תקופת הגאונים ואילך. ספר זה יכיל את יצירות השירה, ספרות המתרגמים, הפרשנות, ההלכה, המוסר וכו'.

העבודה שנעשתה ושהולכת ונעשית אינה מכוונת לצורך עצמה, אלא לצורך הארכיון שיזין את המילון. אולם כתיבת ערכי המילון אינה צריכה להמתין עד לסיום כינון הארכיון כולו. בניית ארכיון האוצר את כל ביטויי הלשון הכתובה לכל תקופותיה אינה מלאכה שיש לה סוף. הספרות מתחדשת ועמה הלשון. הברכה שבסידור כרונולוגי של הארכיון היא באפשרות לחבר מילונים נפרדים לעברית בתקופותיה השונות; הברכה שבשימוש באמצעים האלקטרוניים היא באפשרויות המרובות והמגוונות של סידור המילון. המחשב יכול להפיק מילון לתקופה אחת ולחבר אותו למילון המקיף תקופה אחרת מבלי לפגוע בסדר הערכים שלו. אפשר שלא יהיה צורך להדפיסו כלל. הערך "ערב" לבדו מחזיק 75 עמודים, וכולל רק מבחר מן המובאות.

חזון עתידו של המילון הוא חזון "המרכז הלאומי לאוצר הלשון העברית", שישרת את הציבור באמצעות תקשורת מחשבים. הדואר האלקטרוני או האינטרנט יביאו את המילון ההיסטורי אל המחשב האישי של כל משתמש.

המחסור בעובדים מקשה מאוד על התקדמות המפעל. במפעל כולו עשרים ושישה עובדים; חלקם עובדים במשרות חלקיות. מובן מאליו שהסיכוי להגיע להתפתחות מהירה בתנאים הנתונים קטן מאוד. לשם השוואה אתם מוזמנים לעיין בעמודיו הראשונים של *Oxford English Dictionary* ולהיווכח במספר העובדים המדעיים שהועסקו בכתיבתו, במספר המתנדבים ובמספר היועצים למקצועות שאינם במדעי הרוח. בשנים האחרונות פחת מאוד מספר העובדים. תנאי השכר באקדמיה דוחים אנשים מוכשרים. הדבר ניכר במיוחד במדור המחשוב. צעירים המסיימים את לימודי המחשב אינם באים אל האקדמיה להתבזות בשכר שהוא פחות מעשירית ממה שמציע להם מפעל בגודל בינוני. זאת הבעיה העיקרית שלנו. ניסיתי לפתות את בוגרי החוג ללשון העברית באוניברסיטאות, ועלה בידי לגייס רק עובד אחד בכל השנים. אני תקווה שהדברים ישתנו. בינתיים הם הולכים ומחריפים.

מ' בריאשר: אני מודה לאד' טל על הדיווח. חברי האקדמיה מוזמנים לשאול ולהעיר.

מ' קיסטר: אני מברך כמובן על המפעל, היקר מאוד ללבי והמשמשני רבות. אין צורך להכביר מילים על חשיבותו העצומה. בעיית כוח האדם היא באמת קשה. המצב עגום ביותר והמפעל חשוב ביותר, וראוי שהמדינה תשקיע בו ותראה בו מפעל לאומי ראשון במעלה. בעיה זו מקרינה גם על תכניות המפעל בהמשך. כפי שהבנתי יעסקו בעתיד עובדי המילון בעיקר בכתיבתו. אולם חוליית ביניים חשובה – בין העת העתיקה לעת החדשה – עודנה חסרה. אם צריך לבחור בין שני היעדים – משום שבמצב כוח האדם הקיים קשה להשיג את שניהם – נדמה לי שאיסוף החומר של ספרות ימי הביניים חשוב יותר. החומר הוא העיקר בעיניי, שהרי בסופו של דבר איננו סומכים תמיד על ההגדרות, והקונקורדנציה היא רוב תאוותנו.

א' טל: כל שאומר על תחילת דבריך, שמדינה המבינה את ערכו של מפעל תרבותי, משקיעה בו. אשר לסדר העדיפויות, אין ספק שכשנסיים את עיבוד החומר מתקופת הגאונים, נפנה חלק מן העובדים אל ספרות ימי הביניים כדי ליצור מאגר דומה לזה שיצרנו בספרות העתיקה וכדי לדאוג שתהיה המשכיות גמורה. אשר לכתיבת ערכי המילון, זוהי מיומנות שאין לכל עובדי המפעל. לשם כך נוכל להיעזר גם בחוקרים מחוץ לאקדמיה. כבר לפני שנים העלה בפניי האד' בן-חיים את הרעיון ליצור חבר כותבי ערכים מקרב כל חוקרי מקורותיה של העברית בכל ביטוייה. בכוננתנו לקיים סמינר, שיידונו בו בעיות המילונאות של השפה העברית. דבר זה ימשוך, כך אני מקווה, אנשים שירצו להשתתף במפעל כתיבת המילון, כדוגמת אנציקלופדיות, שבכתיבת ערכיהן השתתפו אנשים רבים, וכל ערך נושא את שם כותבו.

מ' קיסטר: בשלב הראשון יכתב המילון לעת העתיקה בלבד או גם לעת החדשה? אם יכתב גם לעת החדשה, מובטחני שתיתקלו בבעיות. הרי חלק לא מבוטל מהערכים שאוב מלשון ימי הביניים.

א' טל: בעניין זה בדיוק אני רוצה לדרוך בסמינר שאני חושב לקיים.

י' רצהבי: ראשית אני מצטרף לברכות על העבודה החשובה ורבת התועלת של המילון ההיסטורי. אולם לדעתי צריך היה לעסוק במקורות גם לפי סדר חשיבותם. למשל, להתחיל בבן-סירא ולהמשיך בפיוט; תחילה הפיוט הקדום, למשל ינאי, ואחר כך אסכולות הפיוט האחרות. הלשון כולה משוקעת בפיוט. ראוי היה להעמיד בראש סדר העדיפויות גם את לשונן של עדות ישראל; בתקופת הגלות לכל עדה משוררים משלה ואוצרות לשון משלה. ענייני הלשון אינם מרוכזים בספרות ההלכה אלא ביצירה הפיוטית, ולפיכך צריך היה לעסוק לפחות במשורר בולט אחד בכל עדה. בצורה זו גם אם המילון ההיסטורי לא יקיף הכול, הוא לפחות ישקף את גוני הלשון הנאים של העדות.

א' טל: חלק מיצירות הפייטנים כבר הותקנו.

י' רצהבי: לאבן גבירול טרם הגעתם. יש להביא בחשבון את חשיבות המקור ולא רק את זמנו.

מ"צ קדרי: האם אפשר בספרות החדשה לקבל מידע מכל מקורות הספרות החדשה שהוקלטו למחשב?

א' טל: כאמור רק שניים וחצי מתוך שמונת מיליוני התיבות שהוקלטו עובדו בשלמות. אך אפשר בכל זאת לסרוק ולאסוף חומר גם מבלי שכל התיבות תהיינה ממוינות. בסריקה כזאת אמנם יופיעו גם פרטים שלא ביקשת, אבל מניסיונות שערכנו מצאנו שמדובר בסטייה של 3%-4% בלבד.

ש' שרביט: בעבר דובר על הפקת מילונים לפי תקופות: מילון נפרד לתקופת התנאים, מילון נפרד לתקופת האמוראים וכן הלאה. האם זה עדיין אקטואלי?

א' טל: לא במסגרות מצומצמות כל כך. מדובר בהפקת מילון לתקופה העתיקה, אך גבולותיו טרם נקבעו סופית.

מ' בראשר: אני מבקש להעיר על בעיית כוח האדם והשכר ועל הבטחות משרד החינוך. השר המר המנוח הבטיחני שמיליון השקלים שקוצצו לאקדמיה יוחזרו. גם שר החינוך החדש וגם המנכ"ל לא ניצרו חוצנם מהבטחה זו, והסכום עתיד לדבריהם להתקבל באפרייל. השר החדש הבטיח שנראה ימים טובים מאלה, אך ככל מוסדות השירות הציבורי, גם האקדמיה מתקשה להתחרות בשוק החופשי ובאוניברסיטאות. אני, מכל מקום, מתכוון להמשיך בהשתדלויותיי בעניין זה.

מ' קיסטר: אני מציע שמליאת האקדמיה תצא בקריאה למשרד החינוך ולמדינת ישראל לתת תשומת לב מיוחדת למילון ההיסטורי.

מ' בראשר: אני מאמץ את הצעתך.

א' אמיר: חבל לקבל החלטות שאין להן משקל אופרטיבי. עם זאת אני חושב שצריך למצוא דרך לכיסם של גורמים פרטיים שענייני חינוך ותרבות יקרים להם. כמו כן ברצוני לשאול אם עבודת ועד הלשון והאקדמיה, כלומר עשרות המילונים ואלפי המונחים שהונחו במהלך השנים, ייכללו במילון ההיסטורי ויעמדו לרשות הציבור.

א' טל: המונחים האלה אינם חלק אינטגרלי של המילון, אך הם עובדו באותה שיטה.

מ' בראשר: גם אותם יש כוונה להפיק על גבי תקליטור.

א' טריינין: אני חושב שהצעת האד' אמיר איננה שוללת את הצעת האד' קיסטר. אפשר באמת להפנות קריאה לבעלי אמצעים – אולי בעיתונים – לתת יד למפעל.

מ' בראשר: יש לחשוב בקפידה על נוסח הפנייה ועל הדרך להביא את המפעל לידיעת הציבור ולידיעת יחידים. הניסיונות בכיוון זה נעשו ונעשים כל הזמן. לא כאן המקום להציע נוסח על רגל אחת. אני אחפש – או שיוצע בידי אחר – ניסוח הולם.

**ה. ענייני דקדוק: ניקוד תעוזה; צורת הנסמך של מסקנה;
צורת הנפרד צלע; צורת הנסמך של פתגם; נטיית פנס;
ניקוד חרצן, סרעף**

מ' בראשר: אנו שבים כעת לענייני הדקדוק. מן הנושאים שהובאו למליאה לדיון נפתח בערעורו של האד' בן-חיים על ההחלטה לקבוע את ניקוד המילה תעוזה בדגש בזי"ן.

ניקוד תעוזה

בישיבת המליאה רלו (כ"ו בתשרי התשנ"ח) נקבע הניקוד תעוזה. המילה נדונה קודם לכן בוועדת הדקדוק בתמוז התשנ"ז בעקבות הדיון במילה תאוזה. אז התחוויר כי משקל תקולה משמש שורשים מגזרות שונות, ואילו המשקל חדגוש המקביל נמצא רק בניקוד המילה תעוזה (במילונים). עלתה אפוא השאלה אם אין מקום לנקד תעוזה.

נתונים

דוגמאות לשמות במשקל תקולה שמוצאם משורשים בגזרות שונות ולא מגזרת ע"ו: תאוטה (אטי"ט), תצונה (יצ"ג), תקופה (נק"פ), תרופה (רפ"א), תשוטה (שאי"ט), תשוטה (נשי"א), תשוטה (ישי"ע), תשוטה (שקי"ק).

על ניקוד שלא על פי המתחייב מהגזרה הוחלט בעבר בדיונים על ניקוד הגנה וכד' ועל ניקוד מטס וכד' (מליאה רכה).

הניקוד במילונים: תעוזה – אברשון, ההווה, רב-מילים; תעוזה – מדן, כענני. (במילון בן-יהודה ובלוחות של ברקלי המילה איננה.)

הערה: במקרא השם תלונה מנוקד תמיד בדגש – תלנה – וגם פעם אחת תלופתם (במדבר יז, כה).

ז' בן-חיים: אני מבקש לנמק את ערעורי. מן הסיכום הקצר והבהיר של הבעיה שהגישה לנו המזכירות המדעית עולה שאין בידנו מסורת על ניקוד המילה תעוזה. היא איננה במאגר המילון ההיסטורי, היא איננה במילון בן-יהודה, והמילונים המאוחרים לו חלוקים בניקודה – הישנים יותר מחסרים את הדגש.

מסתבר שהשאלה הגיעה לאקדמיה מאדם בעל תודעה דקדוקית, שראה את הקשר בין השם הנידון ובין שמות כגון עֲזֵת ועו. הוא סבר ששורת הדין של הדקדוק מחייבת את דגשות הזיין, וביקש את הכרעת האקדמיה. ועדת הדקדוק סמכה ידה על השיקול הזה, והמליצה לפני המליאה על הניקוד תְּעֵזָה. אינני סבור שהוועדה השתבשה בעניין זה, אך נראה לי שנהגה במידת יָקוּב עקרון הדקדוק את המציאות הלשונית, לא רק בימינו אלא גם בימים שלפנינו. ברי שהוועדה אין מטרתה לעסוק בכיורורים עיוניים-היסטוריים אלא בפסיקה, כלומר לקבוע על פי הבירור העיוני את השימוש הראוי לנו, ובפסיקה למדתי כי "כוח ההיתר עדיף".

אזכיר דברים ידועים לכול. השורש הוא חוט השדרה של העברית מבחינה מורפולוגית. הוא המקיים את אחדותה מאז שחר העברית ועד ימינו. כמה זמן עוד ימשך מצב זה אינני יודע. שורשי העברית נחלקים לשתי חטיבות גדולות: לשורשים שלמים (זאת אומרת "בריאים") ולשורשים עלולים (זאת אומרת "חולים", וכפי שיוסף קמחי קורא להם: "מחולים"). בשמות הגזורים מן השלמים המשקלים הם בחינת טופס, והשורשים הם בחינת תורף. הם המשתנים, ואין בהם יציאה מן הכלל. כפי שיש מְשָׁמֵר יש מְפַעֵל, וכך צרים גם מְמַסֵּד משורש מחודש.

לעומת זאת בחטיבת העלולים כמעט שאין מוצאים פועל אשר נוטה לפי שיטה יציבה או שמות הגזורים בשיטה אחת, אלא כל אחד מהם מופרע על ידי גזרה אחרת. יש גם הנוטים על פי השלמים (וזו המגמה בימינו: במקום מְדַתִּי – מְדַדְתִּי). במיוחד תימצא הקרבה והתערובת בין הגזרות ע"ו והכפולים, ואזכיר רק שבמקרא יש לא רק מְדָה מע"ע אלא גם מְדוֹן מע"ו במשמעות מידה גדולה. [ויהי איש מְדוֹן ואצבעת ידו ואצבעת רגלו שש ושש" וגו' (שמואל ב כא, כ), וחשווה במדבר יג, לב: "וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מְדוֹת"; דברי הימים א יא, כג: "וחוא הכה את האיש המצרי איש מְדָה חמש באמה". וכן הוא במסורת השומרנית: māda (ויקרא יט, לח), mādot (במדבר יג, לב) – לעומת מְדָה]. המקרה הנידון הוא מן התחום הזה. משקל תְּקוּלָה – ביתו הוא ע"ו. מכוח תהליכים פונטיים שחלו בעבר הקדום נראה שמשקל זה פרץ את גדר ע"ו, ונעשה עומד ברשות עצמו. בעבר עמדה לפני ועד הלשון שאלה בדבר קרוב יותר לפועל עצמו והמחייב יותר את השמירה על טהרת הגזרה. בכל זאת לא עמדה בזה הלשון ולא עמד בזה ועד הלשון, ונקבע שבשם הפעולה של הפעיל תשמש את ע"ע דווקא הצורה האופיינית לע"ו (לדוגמה: הִגְנָה, הִסְבָּח). לא נעלמה אז מעיני ועד הלשון המילה הסיבה שבתלמוד (ברכות מג ע"א, על פי כתב יד אוקספורד). שורשה בגזרת ע"ע, וכתובה ביו"ד אחרי פה"פ מחייב דגש. ואמנם כך התימנים מבטאים מילה זו בפסחים כח ע"א: הִסְיָבָה (כמצוי בתלמוד המנוקד של הרב עמר). בכל זאת לא קבע כך ועד הלשון.

כבר במקרא אנחנו רואים בשורש עז"ז את היציאה אל ע"ו או אל גזרה אחרת בכלל: אנחנו מכנים את בעל התעוזה נועז, ואי אפשר לנתחו בדרך אחרת מלשייכו לפ"י, בדיוק כמו נועץ. בלשון מאוחרת אנחנו מוצאים הִעִיז והִעֵזָה, והרי מי שדורש סגול לפני הקמץ בודאי אינו יכול לדרוש הִעֵזָה.

מי ששיגי על האקדמיה ששכחה את כללי הדקדוק העברי, ייאמר לו שהאקדמיה ראתה לגזור את השם תעוזה לא מן עז"ז, אלא מן יע"ז, כמו תשועה מן יש"ע. מקרה מיוחד של תערובת שתי הגזרות עז"ז ועז"י הוא דווקא במילת מְעוֹז, הכתובה כרגיל

בווי"ו ונטייתה בשורוק ודגש. סבירה ביותר דעתו של המחקר שבמקומות מסוימים במקרא מקור המילה אינו בכפולים אלא בע"ו, ומשמעותה 'מפלט', כמו בערבית מעאדי'. שם זה נוטה כאמור במקרא תמיד בדגשות הזי"ן. אם אין בכך די להוכיח שהשם הוא מעיקרו ע"ע בגלל כללים אחרים של דגשות וחוסר דגשות, הרי המ"ם הקבועה בקמץ אינה יכולה להיות אלא מע"ע (בעברית המקרא מְגַן, מְגַנִּים; בלשון ימינו מָסַף, מְסָפִים).

נמצאה רק מילה אחת – תלוּנה בדיגוש הנו"ן – כאסמכתה להצעת הוועדה לדגש את הזי"ן, וכבר הוער שיש לצד המילה הזאת צורות ברורות במקרא משורש לו"נ: וַיִּלֶן (שמות יז, ג), הִלְנֶתָם (במדבר יד, ט). מנקודת ראות המילון ההיסטורי, הכלל שהיה נקוט הוא שניקוד הערך נקבע לפי התקן שקבעה האקדמיה, ואילו במובאות יובא כל דבר כפי שהוא נכתב בטקסט המקורי. אם האקדמיה מאמצת לה את הניקוד תלוּנה בדגש כתקני, היא נמצאת במצב משונה ביותר. מאז מנתחים את העברית במושגי שורש – מימי חיוג' ואבן ג'נאח – קובעים המדקדקים בספרי הדקדוק שלהם ובמילוניהם שהשורש הוא לו"נ, ודי לי לצטט את רד"ק ב"ספר השורשים" בערך לו"נ: "והדגש תמורת הנח כי היה ראוי תלוּנות בפלס תבוּנות, תשובות". ולא ראיתי מאז ועד לאחרון מילוני המקרא שאני מכיר אשר לא ישייך את תלוּנה לשורש לו"נ, ויקבע שורש מיוחד לנ"ו. והמדקדקים, כרד"ק ואחרים, טורחים למצוא תשובה לעצם קיום הדגש ה"לא חוקי", ואפשר לעיין ב"ספר הרקמה" בפרק כא. נמצא שהאסמכתה של הוועדה, אפשר לומר עליה "ערבך ערבא צריך". היוצא מן הכלל הוא כאן הכלל, ואני מבקש מהמליאה שלא לסגת אחור.

ג' גולדנברג: אני מבקש להשלים את דבריו של האד' בן-חיים מן הצד האחר. בדיון שהתקיים בוועדת הדקדוק לא הייתה מחלוקת עיונית כלל. הבעייתיות במילה זו הייתה מובנת לכול, ואני מסכים עם הניתוח הדקדוקי של האד' בן-חיים. מה שעמד על הפרק הוא הקביעה איזהו השיקול החשוב בעניין הזה, מאחר שכל אחד מהשיקולים מביא לתוצאה שונה. האד' בן-חיים רואה בטשטוש ההבחנה בין גזרת הכפולים לגזרת ע"ו במשקל זה את השיקול המרכזי. מאחר שנמניתי עם הסבורים כי ראוי לדגש את הזי"ן בתעוזה, אני יכול להסביר כי מנקודת ראותי השיקול הגובר הוא הקרבה – או הרצון שלא להרחיק – בין תעוזה לבין שמות כגון תפילה, תחינה וכד'. ההבדל שבתעוזה – i או u – מהותי פחות מן המסגרת הכללית של המשקל.

א' מירסקי: הדוגמאות שהובאו בדברי הרקע למשקל תקולה, כגון תקופה, תרופה ותשועה, שקולות לכאורה לתעוזה מבחינה מורפולוגית, אך לא מבחינה סמנטית. מבחינת משמעותה שקועה בתעוזה תקיפות שאין באחרות. הסופרים והמשוררים שכאן אינם קשורים למילים דרך המשקלים; הם באים ושואלים איזו צורת ביטוי טובה לה למילה, וגם אנחנו יכולים לעשות כמותם, להחליט על מעין אונומטופאה. יש בתעוזה עי"ן, שהוא הגה תקיף, ואולי ראוי שיהיה גם דגש שיתן לה משנה תקיפות. לא די לנו בכתבי היד ובתאוריה. בתאוריה שוות כל המילים השקולות באותו המשקל, וראוי מפעם לפעם לבחון גם מה המילה אומרת לנו.

א' אבנר: ברור שמבחינה דקדוקית ומבחינה היסטורית אפשר לנמק את שתי הגישות. אבל אני רוצה להביא נימוק מן הלשון בזמן הזה ולא מן ההיסטוריה. הדגש החזק, למעט באותיות בכ"פ, הוא למעשה דגש לתפארת הכתיבה. במקום שאין לנו בְּרָה – כלומר במקום שהדקדוק מכתוב לנו חד־משמעית שיש לסמן דגש, וכל זמן שאין רפורמה מקפת בכתיב ובניקוד – על הדגש להיכתב. אבל במקום שיש ברה, מצווה מן המוכחור שלא להרכות דיכוטומיה בין הכתוב לבין המדובר, בין הכתיב המלא ובין הכתיב החסר. במקום שאין הכרע מצד התאוריה, אני מציע להכריע בעד השמטת הדגש.

ע' אורנן: הערה טכנית: תפולה (ולא תקולה, שהרי גם ביתר המקומות משמשות אותיות השורש פע"ל ולא קט"ל) איננו משקל, כי אם מופע של משקל. המשקל הוא תפעלה, וזהו מופעו בגזרת ע"ו.

אין המופע תפולה דומה למופע תפלה או מפלה. באלה האחרונים למכפל חשיבות. כך למשל יש הבדל בין מְחַצֵּה (מהשורש חצ"צ) ובין מְחַיֵּצָה (מהשורש מח"צ). מאחר שבמופעים אלו יש מספר גדול של מילים, אי אפשר לעשות בהם את שאפשר לעשות בתעוזה.

משקל – בשונה מביצועיו – הוא מושג תאורטי. גם מכפל הוא קודם כול מושג תאורטי. אזכיר לכם למשל את האנגלית, המשופעת במכפלים תאורטיים, דוגמת illegal (הכפלת ה-l היא תוצאת הידמות ה-n). גם אם חלק גדול מהדוברים אינם מבצעים את המכפל, אין בכך כדי לפגוע במבנה התאורטי של העברית, המכילה מכפל. יש להבחין בין תאוריה לביצוע, וכדי לשמור על לשוננו עלינו לשמור על המצב התאורטי. אני מסכים אפוא עם האד' בן-חיים; על תעוזה להינקד בלא דגש.

א' אלדר: אני מבקש להאיר את העניין מנקודת מבטו של המשתמש בלשון, שהרי כללי הניקוד מופנים אליו ולא אל חוקרי הלשון. עיקר הצרכנים של כללי הניקוד היום הם הסטודנטים בחוגים ללשון. בבתי הספר כבר כמעט שאין מלמדים ניקוד. בשנים שלימדתי ניקוד באוניברסיטה ונתקבלו בבחינות ציונים נמוכים, נהגתי להיפגש עם התלמידים ולברר כיצד הם מנקדים. כלומר ניסיתי לברוק כיצד הם ניגשים לנקד מילה, ומה הם הגורמים המסייעים בידם לנקד. הסתבר שהקישור האטימולוגי הוא מהגורמים החשובים ביותר בניקוד.

דא עקא שהקישור האטימולוגי כאן איננו חד־משמעי. כשתלמיד יבוא לנקד את השם תעוזה, יעשה בוודאי אחת מאלה: אם יחפש את שורש המילה ויגלה שהשורש מגזרת הכפולים, יבקש לדגש את הזי"ן. או אז תקשה עליו הצעת האד' בן-חיים. יהיה עליו לדעת שבניגוד לכלל שעם נשילת אחד העיצורים בגזרת הכפולים נדגש העיצור שנשאר, השם תעוזה – הבא במופע תפולה, מופע של גזרת ע"ו – אינו נוהג כן. אך אם מאידך גיסא יקשר משתמש הלשון את שם העצם לפועל, ימצא שכפי שלצד תעודה יש העיד, כך לצד תעוזה יש העיז (שהרי אינו יודע שיש לומר העיז). או אז יקל עליו דווקא ניקוד תעוזה כשם מגזרת ע"ו.

עיניכם הרואות שמבחינת הקישור האטימולוגי יש פנים לכאן ולכאן, ומשתמש

הלשון יבֹןֶה. אשר על כן אני מציע לקבוע את שני הניקודים ככשרים. לא כדאי לפסול את האחד על חשבון האחר.

א' טריינין: לאחרונה אני כותב מעין מחקר שהוא תערובת של קטעי שירה ופרוזה, וקורה לא מעט שמילה תופיע בשירה – המנוקדת – בכתיב חסר ובפרוזה בכתיב מלא. אני מסכים אפוא עם האד' אבנר; יש לקרב ככל האפשר את הכתיב החסר אל הכתיב המלא.

אשר להפסד העוז בהשמטת הדגש, העיצור זי"ן חזק דיו, וכותבי השירה לא יחושו בחסרון הדגש. לכן אני סבור שדין תעוזה כדין תאוצה, תאוטה ודומותיהן. אני גם מציע להחיל זאת על תלונה.

מ' בר-אשר: ביאליק אמנם ניקד תלונה בלא דגש.

ש' אירמאי: מהנתונים שלפנינו עולה ששתיים מהדוגמאות הן מן הכפולים – תאוטה מאט"ט, תשוקה משק"ק; שתי דוגמאות מפ"י – תצוגה מיצ"ג, תשועה מיש"ע. אפשר אפוא לראות בתעוזה כאילו באה מיע"ז, כמו נועז, בדומה לתצוגה ולתשועה.

גב"ע צרפתי: עם ישראל בחלקו הגדול אינו מבטא את הכפלת העיצורים, ואף אינו יודע מכפל מהו. בשיעורים באוניברסיטה נתבקשתי פעם אחר פעם להסביר ולהדגים מהו מכפל. אם קובעת האקדמיה שיש לומר מזרן ולא מזרון, ייתכן שאין שומעים לנו, אך מבינים מה אנחנו רוצים. בנידון דידן עם ישראל אינו מבין כלל במה הדברים אמורים. טובי המוחות של הבלשנות העברית מקדישים אפוא שעות לדין בשאלה שאין לה שום השפעה על הלשון העברית החיה. ביטול ההכפלה אמנם חמור בהרבה מביטול הגיים אחדים, כמו ח"ת ועי"ן. ביטול אלה האחרונים פוגע רק במילים מסוימות; ביטול ההכפלה ממוטט את מערכת הצורות של העברית כולה. אבל זהו המצב, ויש להחליט שהאקדמיה אינה מקדישה אלא זמן מצומצם לבעיות שאין להן כל השפעה על הלשון החיה.

מ' אזר: על-פי הצעת האד' בן-חיים, יש כאן מקום להקל ולנקד בלא דגש משום דוגמאות רבות לעירוב בין הגזרות והמשקלים. אולם הייתי רוצה דווקא לשמור על הקשר בין המילה לבין שורשה. יש לשים לב שעל פי ההצעה יאבד משקל תַפְּלָה כליל, וייתכן שמן הנמנע יהיה גם בעתיד לשקול מילים במשקל זה.

מ"צ קרדי: אני מצטרף להצעתו של האד' אלדר להתיר את שתי האפשרויות. נוכל להרחיב את ההחלטה גם לניקוד המילה תשוקה.

ג' בירנבאום: אני רוצה להגביר במקצת את הרגשת האבסורד לגבי הדיון כולו. הניקוד לא הומצא כדי שידע אדם לנקד, אלא כדי שידע להגות. זכור מאמרו של האד' בן-חיים שלפיו ביקשו ממציאי הניקוד לבלום את השפעת הארמית על דרך הגיית מילים

עבריות מסוימות. הקביעה שלנו תורה לכאורה לאנשים להכפיל את הזי"ן או לא להכפילה, ולמען האמת אין כל סיבה למכפל כאן.

מ' בראשור: איני רוצה שנקבל החלטה המתירה את שתי הצורות. לשם כך אין צורך באקדמיה. אף שאני מסכים לראיית המציאות של האד' צרפתי, אסור שישתמע חלילה שנואשנו מן אפשרות ההכפלה בעברית. דברים משתנים. רק אזכורכם שכבר לפני עשרים וחמש שנה הספידו את החי"ת ואת העי"ן. אני עצמי מכיר עשרות בעלי קריאה המקפידים היום על הכפלת העיצורים בקריאה בתורה. זוהי תופעה שלא הייתה לפני דור. אמנם אנו עדים לכך היום רק בקריאה בבית הכנסת, אבל כל דבר מתחיל במקום כלשהו.

עם זאת במקרה דנן נראה שלא יינזק השורש עז"ז אם נכניסו לאכסניה הלא דגושה, ונשווה את תעוזה לתאוטה. גם את תלונה כאמור כבר היו שהובילו בכיוון זה.

ז' בן-חיים: אני מבקש להזכיר שהשאלה העומדת לדיון איננה שאלת המבטא. השאלה היא שאלה טכנית – התמונה הגרפית של המילה כערך במילון. מבטאים יש בהרבה לשונות, גם באנגלית, ובכל זאת המילון האנגלי נותן כתיב ברור אחד לכל מילה. רק בסוגריים יציין המילון כיצד לבטאה. איננו צריכים לקשור את הבעיה שלפנינו בשאלת המבטא. ככל שתרבה האוכלוסייה, ירבו גם מבטאים.

הצבעה

בעד תְּעוֹזָה	12 –
בעד תְּעֻזָּה	5 –
בעד תְּעוֹזָה, תְּעֻזָּה	7 –

הוחלט לקבוע תְּעוֹזָה.

צורת הנסמך של מסקנה

בישיבת המליאה רלו נקבע מְסַקְנָה (בלא דגש). נשאלת השאלה מה צורת הנסמך. ועדת חקדוק מבקשת מן המליאה להכריע בין שלוש האפשרויות האלה:
(א) מְסַקְנָת, מְסַקְנוֹתֵיהֶם – על פי כלל ג3 מכללי חקמץ – משקל מְפַעְלָה (על דרך מְחַלְקָת – וכיו"ב).

(ב) מְסַקְנָת, מְסַקְנוֹתֵיהֶם – על פי חריגי כלל ג3 מכללי חקמץ (על דרך מְתַנְת־ וכיו"ב).
(ג) מְסַקְנָת, מְסַקְנוֹתֵיהֶם.

ע' אורנן: יש הברל חשוב בין מסקנה ובין המילים במשקל מְפַעְלָה או מְפַעְלָה, כגון ממלכה. בהחלטה להסיר את הדגש ממסקנה יצרנו למעשה מילה מן השורש סק"נ. מילה זו עומדת לעצמה כי אין עוד מילים משורש זה. דינה להישמר כמות שהיא מבלי שנחיל עליה את כללי חקמץ. אני תומך אפוא בהצעה ג'.

ג' בירנבאום: אני רוצה תחילה להוסיף את הקיים במילונים: מילון אבן-שושן מביא מסקנת- בקיום הקמץ, אך אצלו הסמ"ך דגושה; ברקלי משמיט ממסקנה את הדגש – כך שהחידוש שלנו לא היה גדול כל כך – ומטה את המילה בביטול הקמץ מסקנת-.

אני סבור כמד' אורנן שאם התודעה האינטואיטיבית של הדובר הילידי היא לקיים כאן את הקמץ, ואם אפשר לתמוך זאת בחריגותה של המילה ושל שורשה, כדאי להחליט כך.

ר' אלמגור-רמון: מסורת השידור זה עשרות שנים היא מסקנת-. הקמץ נחטף כמוכן גם בכל הנטייה. יש מילים השייכות לקטגוריה של מילים שהקמץ מתקיים בהן; יש מילים השייכות לקטגוריה של מילים שהקמץ אינו מתקיים בהן. אבל הנימוק שאין למילה אחיות לשורש איננו נימוק משכנע.

י' רצהבי: אנחנו באים לעשות דבר תמוה. בלשון המקרא מולכת הסמיכות, אך מתמעטת בלשון המאוחרת. כך מצינו "מטתו שלשלמה" (שיר השירים ג, ז) אף שלא היה קושי לומר 'מטת שלמה'; בלשון חכמים נדחתה צורת הסמיכות, ואנחנו מברכים על הדלקת "נר של חנוכה" או "נר של שבת" ולא על 'נר חנוכה' או 'נר שבת'. אנחנו באים כעת לקחת מילה מלשון חכמים ולהחזירה אחורנית. אם כבר אבותינו הגיעו למסקנה שצריך להשתמש במבנה של במקום סמיכות, עלינו לנהוג כן בכל מילה שמקורה בלשון חכמים. נאמר 'המסקנה שלי' ולא נקבע צורת נסמך.

מ' אזר: לדעתי יש לתת משקל גדול למקובל בתקשורת, מה גם שראוי שלא להרבות בתנועות a רצופות. אף נדמה לי שבציבור הרחב נוטים לומר מסקנותיכם ולא מסקנותיכם. אני תומך אפוא בחיטוף הקמץ.

הצבעה

בעד מסקנת-, מסקנותיהם – 0

בעד מסקנת-, מסקנותיהם – 7

בעד מסקנת-, מסקנותיהם – 11

הוחלט כי השם מסקנה ייטה על פי חריגי כלל ג3 מכללי הקמץ: מסקנת-, מסקנותיהם.

צורת הנפרד צלע

צלע (מלרע) או גם צלע (מלעיל)?

ועדת הדקדוק החליטה להביא לדיון במליאה את השאלה אם לדבוק בצורת הנפרד המקראית צלע במלרע או להתיר גם את הצורה המלעילית צלע, על פי צורת הנסמך ונטיית השם במקרא, ועל פי השגור בדיבור (המילה משמשת בעיקר באנטומיה ובגאומטרייה).

נתונים

במקרא: במשמעות 'עצם המתברת את עמוד השדרה אל הצלעות', 'צדי', 'חדר צדדי' – הנפרד צֶלַע במלרע, הנסמך והנטייה על פי הסגוליים; במשמעות 'כישלון, שברי' – צֶלַע במלעיל. כללי הצירי, כלל טו: השם צֶלַע צורתו בנטייה שקולה במשקל סגולי. בסמיכות: צֶלַע או צָלַע; צָלַעו.

במילונים: אבר־שושן, מִדּוּן: צֶלַע; החווה: צֶלַע (בערך צֶלַע: תנייכי, והפניה לֶצֶלַע); רב־מילים: הערך צֶלַע. הערת שוליים: בתנייך צֶלַע כמו שֶעֶר; בלשון ימינו צֶלַע כמו סָלַע. במילוני האקדמיה:

א. צורת הנפרד המקראית צֶלַע באה עשרות פעמים במילונים האלה: מטבח (התרצ"ד), מתמטיקה (התי"ש), ספנות (התי"ש), טכניקה (התשי"ו), אריגה (התשי"ז), מוסיקה (התשט"ו), אנטומיה (התשי"ז – עשרות פעמים), תרבות הגוף (התשכ"ג), ימאות (התשי"ל).

ב. צורת הנפרד סגולית, צֶלַע: מתמטיקה (התרצ"ג), עבודות עץ (התרצ"ד), התעמלות (התרצ"ז), גאודזיה (התשנ"ג).

ג. שתי הצורות (צֶלַע, צָלַע): מתמטיקה (התשמ"ח)

ש' שרביט: משונה לדבוק בלשון המקרא. העי"ן שבסוף התיבה מקשה על הדוברים. מסיבה זו נהגות גם המילים ארבע, קרקע, כובע, אצבע ואמצע במלעיל.

ש' אירמאי: כל אנשי המדע והטכנולוגיה, בלי יוצא מן הכלל, מבטאים צלע במלעיל. מעודי לא שמעתי מבטאים במלרע. אם נדבוק בהגייה המלרעית, נלך נגד הציבור כולו.

מ' בר־אשר: מהי מסורת השידור?

ר' אלמגור־רמון: אני נמנעת מלהעיר על ההגייה המלעילית, והיא הנוהגת.

הצבעה

בעד צֶלַע (לצד צָלַע) – רוב גדול

בעד צֶלַע בלבד – 2

הוחלט כי הצורה המלעילית צֶלַע תשמש גם כנפרד (לצד צָלַע).

צורת הנסמך של פְתָנָה

ועדת חקדוק מבקשת מן המליאה להכריע בין שתי הצעות החלטה אלו:

א. צורת הנסמך של פְתָנָה היא פְתָנָה־ וגם פְתָנָה־. במקרה זה יש לתת את הדעת לצורה במקרא: פְתָנָה־.

ב. צורת הנסמך של פְתָנָה היא כצורת הנפרד (פְתָנָה־). במקרא: פְתָנָה־, פְתָנָה־.

נתונים

בכלל ה מכללי החולם נאמר :

שמות שצורתם נקבית, והם דומים בשתי הברותיהם האחרונות לסגוליים, נוטים ביחיד כסגוליים, אבל בריבוי החולם מתקיים ונכתב מלא, כגון: פְּתֵנֶת פְּתֵנֶתִי פְּתֵנֶתֵי פְּתֵנֶתֵי... פְּתֵנֶת פְּתֵנֶתִי פְּתֵנֶתֵי.

הצורה פְּתֵנֶת אינה נזכרת.

מקרא

יחיד נפרד: פְּתֵנֶת (x3, למשל בראשית לו, לא), אבל: וְשִׁבְצָתָהּ הַפְּתֵנֶת שֵׁשׁ (שמות כח, לט; צורת נפרד?)

יחיד נסמך: פְּתֵנֶת (x10, למשל בראשית לו, ג)

רבים נפרד: פְּתֵנֶת (x4, למשל שמות כח, י), אבל: וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפְּתֵנֶת שֵׁשׁ (שמות לט, כז; צורת נפרד?)

רבים נסמך: פְּתֵנֶתֵי (x4, למשל בראשית ג, כא).

משנה

"בְּפְתֵנֹת וּבְמִכְנָסִים בְּמִצְנַפֵּת וּבְנֹט" (כ"י"ק, יומא ז, ה)

מילונים

בְּרִיחֹדָה: פְּתֵנֶת, פְּתֵנֶתִי, פְּתֵנֶת, פְּתֵנֹת, פְּתֵנֹתֵי, פְּתֵנֹתֵי.

אֲבָר־שׁוֹשׁן: פְּתֵנֶת, פְּתֵנֶתִי; פְּתֵנֶתֵי, פְּתֵנֶתֵי, פְּתֵנֹת, פְּתֵנֹתֵי.

מִדּוֹן: פְּתֵנֶת, פְּתֵנֶתֵי.

חֲחוּוָה: פְּתֵנֶת, פְּתֵנֹתֵי, פְּתֵנֹתֵי, פְּתֵנֹתֵי.

רֶב־מִלִּים: פְּתֵנֶת, פְּתֵנֶתֵי, פְּתֵנֹת, פְּתֵנֹתֵי.

מילוני האקדמיה

מונחי החלבושה, התרצ"ו: פְּתֵנֶת (ס' פְּתֵנֶתֵי, ר' פְּתֵנֹתֵי, ס' פְּתֵנֹתֵי); פְּתֵנֶת לילה תפירה ולבוש, התשמ"ד: חולצה, פְּתֵנֶת [של גבר]; חולצת פְּתֵנֶת [של אישה]; פְּתֵנֶת לילה (ועוד).

מ' בראשון: אנחנו נדרשים להכרעה בשאלת הנסמך של פְּתֵנֶת. האם תהא צורת הנסמך בעברית ימינו כצורת הנפרד (כך עולה ממונחי התפירה והלבוש, התשמ"ד) או אם תשמש לצדה גם פְּתֵנֶתֵי המקראית (כך עולה ממונחי החלבושה, התרצ"ו)?

א' טל: אין צורך בהחלטה. הצורה המקראית לעד קיימת. איננו באים לשנות את המקרא.

ר' גדיש: אך עלינו לדעת אם לשנות את האמור במילון החלבושה הישן, הגורס פְּתֵנֶת לילה.

א' חזן: הצורה פְּתֵנֶתֵי בנסמך נוהגת. הכול מכירים את יוסף וכתונת הפסים'. ייתכן שהצורה פְּתֵנֶתֵי אף נוהגת בנפרד.

ז' בן-חיים: מהי צורת הרבים שנקבעה?

ר' גדיש: פתונות.

ז' בן-חיים: צורת הרבים היא הצורה הקשה בגלל ההברה השנייה, ואף שאין צורה זו כצורת הרבים במקרא - פתונות - אני מסכים לה. ההברה הראשונה סגורה ובלתי משתנית, ועל כן אין כאן כל בעיה. דומה הדבר לצורת הרבים של פילגש - אף שהברתה הראשונה אינה סגורה - ושל רכבל. התנועה o שבהברה השנייה, מקורה ב-u קצרה, ולכן היא נחטפת במקרא. אך בלשון המאוחרת - וכך משתקף כבר מן הניקוד הבבלי - מתקיימת ה-o כאילו היא ארוכה.

י' רצהבי: אבותינו בתקופת המקרא היה להם טעם לשוני. מי אנחנו, בני המאה העשרים, קטני הלשון וקטני האמונה, שנבוא לומר לאבותינו: שתי הצורות שקבעתם - זו פסולה וזו כשרה? מניין הסמכות? יש בקהל שאומרים כך ויש שאומרים אחרת, ואני אומר: הנח להם. כשרות שתיהן.

הצבעה

בעד קיום שתי צורות הנסמך - 16

בעד פתנת בלבד - 1

הוחלט לקיים את שתי צורות הנסמך פתנת-, פתנת-.

נטיית פנס

בישיבת המליאה רלו נקבע שהקמץ בפ"א מתקיים, אך לא ניתנה הדעת לקמץ בנו"ן. השאלה עלתה בקשר לניקוד המונחים פנסן, פנסאי (ממונחי התחבורה המסילתית).

נתונים

מילונים: אבן-שושן, ברקלי: פנסי-.

מאגר המונחים: פנסי-מתאר (הנדסת דרכים תש"ן).

אם הקמץ מתקיים, צ"ל: פנסן, פנסאי, וכן פנסי המכונית;

אם הקמץ אינו מתקיים בנטייה, צ"ל: פנסן, פנסאי, וכן פנסי המכונית.

ועדת הדקדוק החליטה להעביר את השאלה למליאה.

מ' בר-אשר: המילה פנס שאולה כידוע מיוונית phanos, והשאלה היא לגבי קיום הקמץ שבנו"ן בנטייה. לדעתי עליו להתקיים בנטייה, ולו כדי שלא לקבל החלטה מתמיהה.

ע' אורנן: אחרי שנתקבלה ההחלטה שהקמץ שבפ"א מתקיים, יהיה זה אבסורד אם הקמץ הראשון שבפ"א יתקיים והשני שבנו"ן ייחטף.

אני מבקש להעיר גם על ניסוח הנתונים. פנסן, פנסאי ופנסי המכונית דרים בהם בכפיפה אחת, אך פנסן ופנסאי גזורים מפנס, ואילו פנסיי היא צורת נטייה. לעולם יש להפריד בין גזירה ונטייה, גם אם התוצאה אחת.

הצבעה

בעד קיום הקמץ שבנו"ן בנטייה – רוב גדול

הוחלט כי בשם פֶּנֶס שני הקמצים מתקיימים גם בנטייה וגם בגזירה.

ניקוד חרצן, סרעף

ועדת הדקדוק החליטה לנקד את שני השמות חרצן, סרעף בפתח בחברתם השנייה: תְּרָצוּן – תְּרָצְנִים; סְרַעַף – סְרַעַפִּים (שְׂרַעַף – שְׂרַעַפִּים). אי דותן ערער על החלטת ועדת הדקדוק בנוגע לניקודה של צורת היחיד בשני השמות האלה, והציע שינוקדו בקמץ (וייתוספו לכלל ג11 מכללי הקמץ).

נתונים

חרצן

במקרא: "יִמְחָרְצְנִים ועד זג לא יאִכְלִ" (במדבר ו, ד).

גם במשנה באה רק הצורה ברבים: תְּרָצְנִים (כ"ק).

מאגר המונחים: תְּרָצוּן (צמחים, התר"ץ), שופין תְּרָצְנִי (pippin file; כלי יד, התשכ"ח)

הערך במילון החיסטורי: תְּרָצוּן.

מילונים: אבר־שושן, החווה, מדן: תְּרָצוּן, תְּרָצְנִים; בן־יהודה: תְּרָצוּן (ומביא בהמשך הערך גם את הניקוד תְּרָצוּן).

סרעף

במקרא: שְׂרַעַפִּי (תחלים צד, יט; שם קלט, כג).

הערך במילון החיסטורי: סְרַעַף.

מילונים: בן־יהודה: שְׂרַעַף או שְׂרַעַף; סְרַעַף; אבר־שושן, החווה: שְׂרַעַף שְׂרַעַפִּים; סְרַעַף סְרַעַפִּים; מדן: סְרַעַף, שְׂרַעַף; ברקלי: שְׂרַעַף (גם שְׂרַעַף); סְרַעַף – ונטייתם בפתח ודגש.

מ' בראשור: השאלה היא באשר לניקוד ההברה השנייה בצורות היחיד של חרצנים, סרעפים. בצורת הרבים מצינו במקרא פתח ודגש, והשאלה היא אם להותיר בנפרד את הפתח או לקבוע קמץ. עליו להעיר כי מן הצד ההיסטורי המעבר במקרים אלו לקמץ רגיל בניקוד הבבלי ובמסורת תימן ואף בכתב יד פרמה ב' למשנה, הנוהה על פי רוב אחר המסורת הטברנית. מצד שני הנוהג של האקדמיה בעבר היה שלא להפריד בין צורת הנפרד לבין נטייתה, כלומר לנקד בפתח את צורות הנפרד שבנטייתן באים פתח ודגש. ישנה רשימה סגורה של מילים שבצורת היחיד שלהם קמץ ובנטייה פתח ודגש. הרשימה כוללת כעשרים וחמש מילים, ואם לא יתקבל ערעורו של האד' דותן, תיתוספנה השתיים שלפנינו לרשימה זו.

ע' אורנן: יש להבחין בין מילים מגזרת הכפולים, כמו קל, גלגל, שברוב המקרים מנוקדות בהן גם צורות היחיד בפתח, ובין עשרות מילים הבאות ברגיל בקמץ, אך כשנוספת להן הברה נכפל עיצורן האחרון. אני תומך אפוא בערעורו של האד' דותן.

מ' בראשור: משמעות ההצעה שלך מרחיקת לכת; היא נוגעת למעשה לכל השמות שבנטייתם באים פתח ודגש ואינם מגזרת הכפולים. הבעיה היא שההבחנה בין שם מגזרת הכפולים לבין שם שאינו מגזרה זו אינה פשוטה תמיד.

ע' אורנן: אבל במקרים רבים – כמו שני המקרים שלפנינו – ברי שהשמות אינם מגזרת הכפולים. ככל שנרכה פתחים גם בצורות הנפרד, נרבה יוצאים מן הכלל, ומאלה יש להימנע.

א' אבנר: אני מציע להפסיק את הדיון, להחזיר את הנושא העקרוני לוועדת הדקדוק ולאור מסקנותיה להחליט במילים שלפנינו.

מ' בראשור: הצעה מעין זו טובה כמעט לגבי כל מילה שאנו דנים בה. איננו צריכים עכשיו לבוא ולטלטל את הדקדוק שהתגבש במשך ארבעים וחמש שנה ויותר. אני מציע למקד את הדיון בשתי המילים דנן.

א' טל: אנחנו במלכוד שיצרנו כמו ידינו. צריך לנסות להשתחרר מרשימות סגורות שקבענו כמו פיננו. אחד הדברים המקשים על לימוד הדקדוק העברי הוא רשימות סגורות.

ע' אורנן: בדיוק להפך. בכל דקדוק הגון יש רשימות סגורות, וזה מבטיח כללים מדויקים.

מ' אזר: אני דווקא בעד שכל השמות שבנטייתם בא דגש ינוקדו בנפרד בפתח. כך תירמז לקורא הנטייה הדגושה.

א' אלדר: אני תומך בדעתו של האד' אורנן. לעתים צריך בשאלות דקדוק להבחין בין שיקולים מורפולוגיים ושיקולים פונולוגיים. השיקול המכריע כאן הוא זה הפונולוגי – ועליו עמד האד' אורנן – ולא השיקול המורפולוגי, מפני שהמילים שאנו עוסקים בהן אינן באות במשקל אחד או במשקלים מסוימים.

הצבעה

בעד תרצן, סרעף (שרעף) – 12

בעד תרצן, סרעף (שרעף) – 5

הוחלט: תרצן, סרעף (שרעף).

ו. אישור הודעת ועדת הדקדוק

מ' בר-אשר: באין ערעורים הישיבה ננעלת באישור החלק השני של ההודעה למליאה מטעם ועדת הדקדוק.

1. משקל פֶּעֶלוֹן/פֶּעֶלֶן – תוספת לרשימות הקיימות לחלן הכלל שנקבע בשנת התש"ם (בשינויים אחדים), ולאחריו רשימות משלימות שנסאפו במזכירות המדעית.

המילים האלה שקולות במשקל פֶּעֶלוֹן (אחרי אל"ף וחי"ת סגול; לפני עי"ן פתח): אָבִיו, בְּדִיו, גֶּלְשׁוֹן, דְּמִיוֹן, חֲבִיוֹן, חֲלָמוֹן, חֲצִיוֹן, חֲשָׁבוֹן, יִתְרוֹן, כְּפִיוֹן, סִבְלוֹן, סְרָחוֹן, עֲלָבוֹן, פְּדִיוֹן, פְּזָמוֹן, פֶּעֶמוֹן, פְּרִיוֹן, פְּתָרוֹן, צְבִיוֹן, קַמְרוֹן, קִשְׁיוֹן, רַעֲיוֹן, רַפְּיוֹן, שְׁנִיוֹן, שְׁלִטוֹן, שְׁרִיוֹן.

המילים האלה שקולות במשקל פֶּעֶלוֹן (ע' הפועל בדגש חזק; בתשלום דגש – צירי): בְּזִיוֹן, בְּטָאוֹן, בְּטָחוֹן, בְּצָרוֹן, גִּזְרוֹן, גִּלְיוֹן, גִּרְעוֹן, דְּכָאוֹן, דְּרָאוֹן, הִזְיוֹן, זָכְרוֹן, חֲדָלוֹן, חֲנָרוֹן, חֲזִיוֹן, חֲלָדוֹן, חֲסִיוֹן, חֲסָכוֹן, חֲסָרוֹן, חֲפָזוֹן, יִרְקוֹן, פְּחָלוֹן, פְּלִיוֹן, פְּשָׁלוֹן, פְּשָׁרוֹן, נְכִיוֹן, נִצְחוֹן, נְקִיוֹן, עֲנָרוֹן, עֲנָבוֹן, עֲלָפוֹן, עֲצָבוֹן, עֲרָבוֹן, עֲרָגוֹן, עֲשָׂרוֹן, פְּסִיוֹן, פְּקָדוֹן, פְּרָעוֹן, פְּתָחוֹן, פְּתִיוֹן, צְמָאוֹן, קַבְּעוֹן, קַמְחוֹן, קַנְמוֹן, רִאֲיוֹן, רִנְיוֹן, רִקְבוֹן, רִשְׁיוֹן, שְׁבָרוֹן, שְׁגִיוֹן, שְׁגָעוֹן, שְׁדָפוֹן, שְׁטָפוֹן, שְׁכָחוֹן, שְׁכָלוֹן, שְׁכָרוֹן, שְׁמָמוֹן, תְּאָבוֹן, תְּמָחוֹן.

במקרא: חֲסָרוֹן, כְּשָׁרוֹן.
ברשימות אלו לא נכללו שמות שמוצאם לועזי (כגון הִמְנוֹן, טְמִיוֹן, סִגְנוֹן, פְּגִיוֹן), שמות בעלי חיים (כגון גְּדָרוֹן, צְפָעוֹן) ושמות צמחים (כגון דְּבָקוֹן, פְּתָרוֹן).

השלמות לרשימות:
פֶּעֶלוֹן: אֲדָשׁוֹן (אפטיח), הֲרִיוֹן, וְתָרוֹן, חֲלָזוֹן, חֲרָגוֹן (טרנט), חֲרָבוֹן (נגרות תרצ"ד), חֲשָׁכוֹן (blackout), טְרָדוֹן (אובססיה), כְּפָשׁוֹן, נְסִיוֹן, עֲפָרוֹן, עֲקָרוֹן, פְּכָחוֹן, קַפָּאוֹן, שְׁגָרוֹן, שְׁטִיוֹן, שְׁזָפוֹן, שְׁנָשׁוֹן (רפואה), שְׁנָדוֹן (מקביל לשיגרון).
פֶּעֶלוֹן: רִנְיוֹן (השם הוצא מרשימת פֶּעֶלוֹן), אָבָרוֹן, בְּתָרוֹן, גְּבָשׁוֹן, מְרִיוֹן, שְׁרָטוֹן, תְּלִיוֹן, בְּרָכּוֹן, חֲלָבוֹן, כְּבָשׁוֹן, שְׁפִיוֹן, אָגְרוֹן.
[הערת העורך: בשנת התשס"א בישיבת המליאה רנה הוחלט על שינוי נוסח של הכלל].

2. הערה על ניקוד המילה 'למה'
המילה 'למה' מנוקדת בקמץ ובדגש במ"ם ומוטעמת בהברתה הראשונה. במקרא לעתים (בעיקר לפני גרוניים) המילה 'למה' מוטעמת בהברתה השנייה והמ"ם רפה.

3. דוגמה; שאילתה
שמות שהתגלגלו לעברית מן הארמית, כגון 'דוגמה', והמשמשים בצורת נקבה, ייכתבו בה"א בסופם. דוגמות נוספות: סדנה, טבלה, פסקה, עסקה, קופסה, גרסה. הוא הדין בשמות כגון שאילתה, משכנתה, אסמכתה, אתנתתה, בדותה.

הערות רקע

בישיבת המליאה ריג הוחלט שהמילים 'רישה', 'סיפה' ייכתבו בה"א בסופן ומינן מין נקבה. העדפת הכתיב בה"א לציון סיומת הנקבה נובעת גם מהתנהגות צורת הנסמך: דוגמת, שאילתת- וכיו"ב.

כללי נטיית השם – תוספות ותיקונים**כללי הקמץ**

- שמות מעין נפה (תיקון לכלל ב2)
הקמץ יתקיים בשמות בני שתי הברות המסתיימים בה"א והגזורים משורשי ע"ו, כגון נַפְחָ (שני המשמעים), עָקָה, קָמָה, רָמָה; כך גם בשמות: אָלָה, עָגָה.
הקמץ לא יתקיים בשמות אחרים, כגון דָּאָה, דָּגָה (הקשור בשורש דו"ג), אָמָה, גָּדָה, נָאָה (נאות מדבר), שָׁנָה, שָׁפָה, שָׁעָה.
בעקבות זאת יתוקן כלל ב2.
- השם דָם ייתוסף לרשימת היוצאים מכלל ב2
כלל ב2 קובע כי בשמות בני הברה אחת הקמץ מתקיים, ואחר נמנים שמות היוצאים מכלל זה: דָּג דָּ אָב אָח חָם.
- קמץ בצורות נקבה ממשקל פֻּעַל (תוספת לכלל ב4)
הקמץ הגדול מתקיים בצורות של שמות נקביים הנגזרים מן פֻּעַל (שחמץ בו מתקיים).
למשל: גְּנוּת־חילדים, רְנוּזת־הכפר, סִפְרִיות־צמרת; אבל אֵילֹת־השדה.
- הקמץ במשקל פֻּעַלָה (נוסח מתוקן של כלל ב6)
הקמץ הגדול מתקיים במשקל פֻּעַלָה (המשמש לרוב שם הפעולה של פיעל) ובמקביל לו במרובעים.
למשל: בָּקָשָה בָּקָשָת־ בָּקָשֹׁת בָּקָשֹׁת־ בָּקָשֹׁתֶיכֶם, בְּתָבָה בְּתָבָתוֹ, נְחֵמָה נְחֵמֹת־ נְחֵמוֹתֶיכֶם, פְּרִשָּׁה פְּרִשָׁת־ פְּרִשִׁיּוֹת פְּרִשִׁיּוֹתֶיכֶם, קִלְקָלָה קִלְקָלֹת־ קִלְקָלָתוֹ, פְּרִנָּסָה פְּרִנָּסָתוֹ.
בשמות אחדים במשקל פֻּעַלָה אין הקמץ הגדול מתקיים, והם נוטים על דרך משקל פֻּעַלָת.
ואלו הם: יְבֻשָׁה, אֵילָה, שְׁיָרָה, וכן כְּרָבָרָה.
למשל: יְבֻשָׁה יְבֻשָׁת־ יְבֻשָׁתֵי יְבֻשָׁתוֹ, אֵילָה אֵילָתֵי אֵילֹתוֹ, וכן כְּרָבָרָה כְּרָבָרָתוֹ.
השם חָטָאָה נוטה כמו חָטָאת בביטול הקמץ: חָטָאת־ וכו'.
- שמות בסיומת ך־ – נוסח חדש לכלל ב8
א. שמות המסתיימים בַךְ וסיומת זו היא צורך סופי או חלק של המשקל (כלומר הנו"ן אינה מן השורש) – הקמץ שבסיומת מתקיים בנטייה. בכלל זה השמות בסיומת תן.
למשל: קִבְּלוּ קִבְּלוּי־, יוּמְנוּ יוּמְנֵי־, מִזְגְּנוּ מִזְגְּנֵי־, אֵילוּ אֵילֹנוֹת־ (סרק), מְשַׁפְּטוּ מְשַׁפְּטֵי־, גְּאוּתָנוּ גְּאוּתֵי־.
יצאו מכלל זה השמות האלה, שאין הקמץ בהם מתקיים בנטייה:
שמות במשקל פֻּעַלוֹ, פֻּעַלוֹ: אֲבָדוּ, אֲלָפוּ, אָמְדוּ, חָרְפוּ, פָּלְחוּ, פָּרְקוּ, קָרְפוּ.
שמות במשקל פֻּעַנוֹ, בִּינְנוּ, מָנְנוּ, עָנְנוּ, קָנְנוּ.
שמות שונים: אֲלָמוּ, בִּסְתָנוּ, דִּיבְּנוּ, דִּיבְּנוּ, דִּיבְּנוּ, לְפָתְנוּ, מָנְנוּ, מִפְּתְנוּ, פְּשִׁתְנוּ, שָׁלְחוּ.

ב. הקמץ הגדול מתקיים בשמות המסתיימים בצורן הסופי ךַּ והמציניים עיסוק או תכונה.

רקע לניסוח החדש

בישיבת המליאה רלו הודיעה ועדת הדקדוק כי הרשימה הסופית של השמות המסתיימים ב־ן שאין הקמץ מתקיים בהם תידון בוועדה. הוועדה דנה בשמות, ועתה הרשימה מובאת לפני המליאה.

6. קיום הקמץ בשמות ייחוס (תיקון לכלל ב9)

הוחלט כי שם התואר 'גלילי' אפשר להגותו גְלִילִי (גי בשווא) או גְלִילִי (גי בקמץ).

הוחלט לנקד: תֵּל־אֲבִיבִי (אלי"ף בקמץ).

ההחלטות ישולבו בסיפה של כלל ב9.

7. יימחק כלל ב11 מכללי הקמץ

זה לשון הכלל:

שמות המסתיימים בשווא נע והברה מוטעמת, הקמץ שלפני שווא נע זה מתקיים בנטיית השמות

ובצורות הנגזרות מהם, כגון דְרָבֵן דְרָבְנִי, צָרְפֵת צָרְפְתִי וכו'.

הכלל התרוקן מתוכנו:

המילה דרבן הוחלט לנקדה בדגש ובקמץ קטן: דְרָבֵן.

המילה צרפתי עולה כבר מכלל ב9 ("הקמץ הגדול מתקיים לפני הסימות י"י וכו').

כל שאר השמות שנמצאו מוטאימים לכלל - הקמץ בהם מתקיים מתוקף כללים אחרים.

8. שמות שהקמץ בהם אינו משתנה לשווא ולא נזכרו בכללי הקמץ

מפעם לפעם מתגלים שמות מסוג זה שלא נרשמו בכללים. הנה כמה דוגמאות:

שמות שהקמץ בהם מתקיים: מְסוּרָה, מְסוּרֵת, רְאִשִׁים, רְאִשֵׁי, עָרִים, עָרִי, בְּתִים, בְּתִי.

נטיית השם בְּחור: בְּחור, בְּחורה, בְּחורים, בְּחורֵי.

המזכירות המדעית חוסמכה למצוא את הדרך הראויה לכלול את השמות בכללי הקמץ.

9. שמות נוספים לכלל ג1

חָרָד - חֲרָפִים; מוּסָד - מוּסָפִים; מְסָד - מְסָפִים; שְׂאָנ - שְׂאָנִים; רְעָנ - רְעָנִים.

10. נטיית השם שְׁבַת כבמקרא: ביחיד - שְׁבַתוֹ, שְׁבַתְכֶם וכד'; ברבים - שְׁבַתוֹת, שְׁבַתוֹתֵי

וכד'; שְׁבַתוֹן.

המזכירות המדעית חוסמכה לשלב את נטיית 'שבת' בכללי הקמץ.

11. מְלֶאכָה (תוספת לכלל ג3)

נטיית צורת הרבים של מלאכה היא: מְלֶאכֹת, מְלֶאכֹתֶיךָ.

במקרא: מְלֶאכֹת, מְלֶאכֹתֶיךָ.

נטיית מְלֶאכָה תיכלל בכלל עם השמות ממשקל מְפַעֵלָה.

כללי הפתח

12. גיא

בנטיית השם גֵּיא ייכתב הצירי מלא תמיד. למשל: גֵּיא, גֵּיאִוֹת. במקרא גֵּאִיוֹת, גֵּיאִוֹתֶיךָ; כן

נמצאות צורות המשנה בנפרד גֵּיא, גֵּיא.

הערה זו על נטיית השם 'גיא' תשובך בכללי הפתח (כלל א1).

13. אָחַר

נטייתו של השם אָחַר תשולב בכללי הפתח: אָחַר, אָחֶרֶת, אָחֵרִים, אָחֵרוֹת.

כללי הצירי

14. לכלל א מכללי הצירי, חֶדֶן בשמות המנוקדים בצירי מלא, ייתוספו השמות פְּסִיפָּס, קִיסָר, שִׁינָף, שִׁינָן.

15. הוחלט לקבוע: לָצֶן, לְצָנוֹת (בלא יו"ד).

16. משקל פֶּלְפֶּלָה

השמות במשקל פֶּלְפֶּלָה ייכללו בכלל ט מכללי הצירי.

נימוק: הצירי מתקיים הן על פי נטיית השמות הרביעים והחמשיים, הן על פי נטיית משקל מְפַעֵלָה.

ניסוח מחודש של כלל ט בעקבות ההחלטה:

במשקלים **פֶּלְפֶּלָה**, מְפַעֵלָה, תְּפַעֵלָה, הצירי מתקיים תמיד, כגון: **נְדַנְדָה נְדַנְדָתִי, צַפְצַפָה צַפְצַפָתִי, מְזַמְרָה מְזַמְרָתִי, מְדַקְרָה מְדַקְרָתִי(חרב), מְדַרְגָה מְדַרְגָתִי, מְרַדְמָה מְרַדְמָתִי, מְצַבְבָה מְצַבְבָתִי, מְצַבּוֹתִיהֶם, מְקַחֵלָה מְקַחֵלָתִי, תְּדַחֵמָה תְּדַחֵמָתִי, תְּרַעֵלָה תְּרַעֵלָתִיהֶם.**

17. שמות במשקל פְּעָלוֹן (תיקון לכלל כג)

כלל כג קובע:

שמות במשקל פְּעָלוֹן שעי הפועל בהם מן אהחעי"ר, יש בהם צירי לתשלום הדגש (עיין כלל ב), ונטייתם היא במשקל פְּעָלוֹן (פְּעָלוֹן).

הערה 1: כשפי הפועל היא מן אהח"ע, תחיה תנועתה גם סגול, כגון עֲרַבּוֹן עֲרַבּוֹנִי עֲרַבּוֹנוֹת, עֲרַגּוֹן עֲרַגּוֹנִי.

א. האות ח"יית תוצא מן הכלל.

הנימוק: במילים שעי הפועל בהן היא ח"יית אין תשלום דגש, כגון פְּחֶלוֹן, פְּחֶשׁוֹן, צְחִילוֹן.

ב. תיקון הערה 1: כשפי הפועל היא מן אהח"ע ועי הפועל היא ר"יש - תנועתה סגול, כגון עֲרַבּוֹן עֲרַבּוֹנִי עֲרַבּוֹנוֹת, עֲרַגּוֹן עֲרַגּוֹנִי.

הנימוק: לא נמצאו דוגמאות לנטייה בחיריק. כאשר עי הפועל איננה ר"יש ממילא בא חטף פתח בעי הפועל ופי הפועל מנוקדת בפתח.

ג. הערה על נטיית פְּעָלוֹן כשפי הפועל גרונית:

כשפי הפועל היא מן אהח"ע, בנטייה תנועתה לרוב סגול, כגון חִזְיוֹן חִזְיוֹנִי חִזְיוֹנוֹת, עֲפְרוֹן עֲפְרוֹנוֹ עֲפְרוֹנוֹתִי, עֲרַבּוֹן עֲרַבּוֹנִי עֲרַבּוֹנוֹת.

בנטיית כמה שמות שפי הפועל שלהם ח"יית או ע"יין - פי הפועל מנוקדת בחיריק, כגון חֲנָרוֹן חֲנָרוֹנָה, עֲרוֹן עֲרוֹנוֹ עֲרוֹנוֹת, עֲזָבוֹן עֲזָבוֹנוֹת, עֲצָבוֹן עֲצָבוֹן.

ההערה תיתוסף לרשימת המילים במשקל זה בהחלטות בדקדוקי סעיף 1.7.

כללי הסגול

18. השם טָרַשׁ ייתוסף לרשימת השמות במשקל פֶּעַל שבנטייתם פ' הפועל מנוקדת בפתח.
19. לשם קָדַם (הנמנה עם השמות שנטייתם בפתח בכלל ב מכללי הסגול, על פי "קדמ־ארץ" שבמשלי ח, כג) תיתוסף הערה: שם התואר: קָדְמִי.
20. שרשרת, שלשלת, פרפרת – צורת הרבים (תוספת לכלל ג) הצורות שְׁשָׁרוּת, שְׁלָשְׁלוּת ייתוספו לרשימת היוצאים מן הכלל. בכלל הנזכר תבוא הערה על צורות הרבים שְׁשָׁרְאוֹת, שְׁלָשְׁלָאוֹת, פְּרָפְרָאוֹת – באל"ף – שאינן לפי הכלל.

פועל – שונות

1. פעלים גזורים שם (מלועזית)
- בישיבת המליאה רח אושרה החלטת ועדת הדקדוק בעניין הפועל סבסד: סִבְסַד בלא דגש בבי"ת, על פי כללי הדגש הקל בעברית.
- כמה פעמים בעבר העירו חברי האקדמיה שאין להביא החלטות העוסקות במילים יחידות כשיש מקום להחלטה עקרונית או מערכתית. עלתה אפוא הצעה לקבוע כלל בעניין זה, אך היה מי שטען כי אין מקום לקביעת כלל גורף, ובמקרים מסוימים אין טעם להילחם בהגייה הרווחת (כגון בצורה מְדַפְלֵם).
- ועדת הדקדוק החליטה שלא לנסח החלטה רשמית של האקדמיה, ולא ילעלות על בריקדותי בסוגיה זו. לשואלים ייאמר כי הדגש הקל יסומן במילים מעין אלה על פי כללי העברית. החלטה זו פירושה להשמיט מ"ספר ההחלטות" את 'סבסד'.
2. צורת קִטֵן מותרת אף על פי שאינה במקורות. הערה: קביעה זו נדונה כנראה באחת מישיבות המליאה, אך נשמטה מזיכרונות האקדמיה. ההחלטה פורסמה בחוברת 'החלטות בדקדוקי בשנת התשנ"ה.

מילים שונות (ניקוד, צורה, נטייה)

1. שמות הגזורים מן המילה 'מה'
- האקדמיה החליטה כי המילה 'מה' תנוקד בקמץ (ישיבה רל, מרחשוון התשנ"ז).
- במילים הנגזרות ממילה זו יבוא פתח במ"ם בדרך כלל: מהות, מהותי, מְשֵׁהוּ, מְהוּ, מְהִי, אבל מְהֵם, מְהֵן.
- נימוק: ניקוד הצירופים מהו, מהי, מהם, מהן – נקבע על דרך ניקוד תְּהוּא, תְּהִיא, תְּהֵם, תְּהֵן. קביעה זו עולה בקנה אחד עם ניקוד הצירופים (בשתי מילים) במקרא: מְהֵ-הִיא, מְהֵ-הוּא; מְהֵ-הָמָּה, מְהֵ-הָמָּה.
2. יְדָכֶם, דְּמָכֶם (כבמקרא), וגם יְדָכֶם, דְּמָכֶם.
3. יְזוּלְתִי בשמשו שם עצם ינוקד בקמץ, כגון עזרה לזולת.
4. שָׂד – בקמץ (על דרך הצורות הנוטות: שְׂדִים, שְׂדִי). במקרא: שָׂד.

5. תורמוס / תורמוס [שאלת הוועדה לשמות צמחי הבר]
הוחלט לחתיר את ההגייה בשתי תנועות u ולנקד תְּרָמוֹס.

6. מין השם מְצֻלְתִּים
השם הוא נקבה רבות, שהרי הוא צורת זוגי של שם נקבי (שלא ככתוב בכמה מילונים; לפי אבן-שושן המילה גזורה מן מְצֻלָה).
לפיכך שם המין מצמחי ארץ ישראל הוא: מְצֻלְתִּים מְצוּיֹת.
למרות ההנחה כי המילה מְצֻלְתִּים גזורה מן מְצֻלָה, לא תידגש הלמ"ד (שהרי השם בא 13 פעמים במקרא בלא דגש בלמ"ד); בכתיב חסר הניקוד ייכתב 'מצלתיים' (בלא יו"ד אחרי הצד"י).

7. מילים שונות (שאלות מטעם המילון החיסטורי)
אֶתְרוֹג (בחולם מלא; ובריבוי: אֶתְרוֹגִים).
אָנָה (בקיבוץ ובדגש).

8. מְטָאָטָא (על פי ישעיהו יד, כג); ברבים: מְטָאָטָאִים (קיצור הצירי על דרך משקל מְפָעַל).